
Dr SLOBODAN SELINIĆ, naučni saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

UDK 321.74:929 Тито(049)
070ПОЛИТИКА"1969"
070БОРБА"1969"
327(497.1)"19692(049)

JOSIP BROZ TITO U „POLITICI“ I „BORBI“ FEBRUARA 1969: O KOSOVU I METOHIJI, MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I ŠTAMPI*

APSTRAKT: Osim najvažnijih podataka o radu „Politike“ i „Borbe“ krajem šezdesetih godina 20. veka, najvažniji deo članka zauzima analiza stavova Josipa Broza o nekim tada aktuelnim pitanjima: albansko pitanje, status Kosova i Metohije, spoljna politika i međunarodna situacija, položaj štampe u jugoslovenskom društvu, odnosi u federaciji.

KLJUČNE REČI: Josip Broz, štampa, spoljna politika, Kosovo i Metohija, Albanci

Putujući tokom 1969. godine često po zemlji Josip Broz Tito je u javnim govorima i na zatvorenim sastancima pokretao brojna pitanja, sve u pokušaju da jugoslovenskim građanima pruži odgovore na probleme tadašnjeg jugoslovenskog društva, među kojima su se izdvajali ekonomski problemi (nelikvidnost privrede, višak radne snage, nepovoljna obrazovna struktura zaposlenih, sve češći štrajkovi itd.), nacionalni sukobi (sporovi oko jezika, demonstracije Albanaca na Kosovu i Metohiji, sve teži položaj Srba i Crnogoraca u ovoj pokrajini), sukobi među republičkim rukovodstvima i između republičkih i savezne vlade („cestna afera“, sporovi oko izgradnje Đerdapa 2, sporovi oko investicionih obaveza federacije). Osim unutrašnjih teškoća, često se osvrtao na međunarodne prilike i definisao pravce jugoslovenske spoljne politike.¹

Na početku godine Tito je bio gost dve beogradske izdavačke kuće. Neposredni povodi da ih poseti bili su različiti: „Politika“ je slavila useljenje

* Rad je deo projekta *Srbi i Srbija u jugoslovenskom i međunarodnom kontekstu: unutrašnji razvitak i položaj u evropskoj/svetskoj zajednici* (47027), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, Beograd 1988, 397, 398; Lj. Dimić, *Istorija srpske državnosti*, knjiga III, Srbija u Jugoslaviji, Novi Sad 2001; Latinka Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rasepa u SKJ 1971/1972*, Sarajevo 1991.

u novu zgradu, a „Borba“ godišnjicu rada. Postojale su i druge razlike: *Politika* je bila rentabilna, a *Borba*, mada stari partijski list, uprkos postojanja milion komunista u Jugoslaviji je beležila velike gubitke. Sticajem okolnosti, ono što je Tito rekao u „Politici“ nije smelo da bude objavljeno u štampi, za razliku od reči izgovorenih u „Borbi“.

Obećanje da će posetiti „Politiku“ Tito je dao u novembru 1967, kada je primio delegaciju ovog lista. Akciju ubeđivanja Josipa Broza da održi obećanje, direktor ove kuće Milojko Drulović je poveo u decembru 1968. U tu svrhu je koristio i poznanstvo sa Vladimirom Popovićem. Tito je poziv prihvatio, s tim što je umesto u drugoj polovini januara 1969, kada je prvobitno planirao, ovu izdavačku kuću posetio 6. februara 1969. Povod za posetu bio je završetak nove zgrade „Politike“ u Makedonskoj ulici 29, koja je građena šest godina „iz sopstvenih sredstava uz veliko odricanje radnog kolektiva“. U ovu zgradu su preseljeni štamparija i sve redakcije. Ova izdavačka kuća je tako dobila najmoderniju grafičku opremu snabdevenu elektronikom, prostrane proizvodne hale, uređaje za grejanje i hlađenje, prostorije za radničke garderobe, sale za konferencije, klub itd.² Sa Josipom i Jovankom Broz, u poseti „Politici“ bili su brojni savezni, republički i gradski partijski i državni funkcioneri: predsednik Savezne skupštine Milentije Popović, sekretar IK CKSKJ Mijalko Todorović, predsednik CK SKS Marko Nikezić, sekretar CK SKS Latinka Perović, predsednik Gradske skupštine Branko Pešić, predsednik SSRN Beograda Aleksandar Bakočević i druge ličnosti. Prijemu su prisustvovali i raniji direktori „Politike“ Danilo Purić i Mirko Tepavac, direktori „Borbe“, RTV Beograd, „Tanjuga“, svih republičkih listova, građevinskog preduzeća „Rad“ koje je izgradilo novu „Politikinu“ zgradu Aleksandar Jojić. U holu nove zgrade Titu su predstavljani i predsednik radničkog saveta Milija Đorđević, zamenici direktora Mirko Milojković i Mija Lazarević i arhitekta koje su projektovale zgradu Uglješa Bogunović i Slobodan Janjić. Drulović je Tita upoznao i sa najstarijim radnikom „Politike“, elektromehaničarom Ignjatom Kriškom, koji je u „Politici“ radio 47 godina. Kroz zastakljenu galeriju u holu Tito je posmatrao proizvodnju u pogonu duboke štampe čija je rotacija u tom trenutku štampala sledeći broj *Politikinog zabavnika*. Zatim je razgledao mašinsku slagačnicu gde su ga pozdravili pravnik štamparije Branko Tišma i inženjer Stevan Krneta. Tito je ovde mogao da vidi kvik mašine, „poslednju reč tehnike u grafičkoj industriji“. Potom je obišao prelom, odeljenje ekspedicije, a Drulović ga je usput upoznao da je njegova kuća sama lila sva slova potrebna za ručnu slagačnicu. Obišao je i odeljenje duboke štampe i odeljenje rotacije

² Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Pripremni materijal Драгољуб Миливојевић, *Полићика – сведок нашеј доба*, Београд 1984, 206; *Полићика*, 13. јануар 1969, 2.

visoke štampe i razgovarao sa upravicima Slobodanom Macurom i Dragim Ilićem. Odavde se uputio na drugi sprat gde su ga čekali brojni članovi kolektiva, a onda je u sali redakcije razgovarao sa urednicima svih „Politikinih“ izdanja, nekim starijim novinarima i dopisnicima ove kuće iz zemlje i inostranstva. Potom je obišao muzej „Politike“ i bio gost na večeri koju mu je priredilo ovo preduzeće. Na večeri su on i Jovanka dobili poklone – Josip Broz je dobio prve brojeve *Politike* iz 1904, 1919. i 1944, a Jovanka Album o istorijatu „Politike“ i vajarski rad Milice Ribnikar.³

Proslava dana „Borbe“ je organizovana 19. februara 1969. u okviru pedesete godišnjice SKJ i partijske štampe. Pre podne je u plenumskoj dvorani Doma sindikata održana sednica radničkog saveta na kojoj su dodeljeni pokloni penzionisanim radnicima i svima koji su u „Borbi“ radili 20 godina. Uručeno je i više nagrada koje su dodeljivali „Borbini“ listovi.⁴

Tito je prisustvovao najvažnijem delu proslave, a to su bili prijem i drugarsko veče u Skupštini grada uveče 19. februara. Njega i Jovanku su dočekali direktor NIP „Borba“ Moma Marković, predsednik radničkog saveća Milorad Nikolić i predsednik Gradske skupštine Branko Pešić, a osim bračnog para Broz, svečanosti je prisustvovao veliki broj državnih i partijskih funkcionera. Svečarska atmosfera je „podgrejana“ narodnom i zabavnim muzikom, a za nju su bili zaduženi Beba Selimović, Olivera Marković, Dubravka Nešović, Nedžmija Pagaruša, Dragan Stojnić i Orkestar Radio Beograda. Tito je najpre razgovarao sa novinarima „Borbe“, a onda je obišao svečane dvorane u kojima su radnici „Borbe“ slavili jubilej.⁵ Ovde je imao susrete sa brojnim ličnostima. Josip i Jovanka Broz su obišli prostoriju u kojoj su bila izložena najbolja arhitektonska ostvarenja iz svih republika koja su konkurisala za *Borbinu* nagradu za arhitekturu. Urednik *Borbe* Stane Stanić ih je upoznao sa autorima radova koji su ušli u najuži izbor: arh. Božo Lazar i akademski slikar Bruno Maskareli iz Hrvatske (autori zabavnog centra „Internacionalni klub“ u Poreču), magistar arhitekture Georgije Konstantinoski (autor projekta Istorijskog arhiva u Skoplju), Mihajlo Mitrović iz Srbije (hotel „Rivijera“ u Petrovcu na moru), Ilija Arnautović,

³ *Полићика*, 7. фебруар 1969, 1, 2; *Иустрована политика*, br. 536, 11. фебруар 1969, 6, 7; *Isto*, br. 537, 18. фебруар 1969, 1; Драгољуб Миливојевић, *Полићика – сведок нашеј гоба*, Београд 1984, 206, 207.

⁴ *Borbina* nagrada za najbolje arhitektonsko rešenje u 1968. pripala je zagrebačkom arhitekti Borisu Magašu koji je projektovao hotel „Solaris“ nedaleko od Šibenika. U akciji *Večernjih novosti* – Najplemenitiji podvig godine nagrađen je mašinbravar „Zorke“ Šabac Dušan Blagojević, „koji je uspeo da na šabačkoj ulici zaustavi razjarene konje koji su pretili da pregaze prolaznike, spasio je iz Save 50 davljenika i do sada dobrovoljno dao 67 litara krvi“. Zlatnu plaketu *Kekeca* dobila je sedmogodišnja Amra Tuz iz Konjica koja je iz nabujale Neretve spasila trogodišnjeg dečaka. *Борба*, 20. фебруар 1969, 1.

⁵ *Борба*, 20. фебруар 1969, 1.

Aleksandar Peršin i Janez Vovk (autori projekta za objekat „Stambena zajednica“ u Šiški u Ljubljani) i Milan Popović iz Crne Gore (autor kompleksa „Kolari“ u Sutomoru). Tito je razgledao ove projekte, ali je najviše vremena odvojio za nagrađeno delo Borisa Magaša. Na isti način Titu je predstavljeno i svih deset kandidata za nagradu „Najplemenitiji podvig godine“ kao i dobitnik ove nagrade Dušan Blagojević. Titovo prisustvo na proslavi iskoristio je predsednik Veća Saveza sindikata Jugoslavije Dušan Petrović da bi ga informisao o upravo završenoj Prvoj konferenciji Saveza sindikata Jugoslavije. Još dok je boravio na svečanosti, Tito je mogao da vidi kako će štampa o tome izveštavati sledećeg dana, jer mu je novinar *Borbe* Đoko Vještica tokom večeri predao prve primerke sutrašnjeg izdanja lista u kome su već bile prve fotografije i vesti o Titovom boravku na proslavi. U ruke Brozovih su stigle i *Večernje novosti*, na čijoj trećoj strani je bila karikatura na kojoj su prikazani njih dvoje pred polazak na drugarsko veče među novinare. Na karikaturi Jovanka suprugu popravlja leptir mašnu i upozorava ga: „Pazi šta govoriš! Znaš da oni svašta napišu“. Karikatura je osvanula sledećeg dana i u *Borbi*, a autor je bio Ranko Guzina. Moma Marković je predsedniku države i njegovoj supruzi predao poklone. Tito je dobio prvu stranu prvog broja *Borbe* objavljene tokom rata u Užicu u bakrotisku, a Jovanki Broz je poklonjena slika u ulju *Borbinog* urednika, likovnog umetnika Milorada Ćirića – motiv iz starog Beograda.⁶

Novinsko-izdavačko preduzeće „Politika“ je krajem šezdesetih godina bilo velika medijska kuća koja je početkom 1969. imala 1.237 zaposlenih: 270 novinara, 542 radnika u grafičkom pogonu, 147 u prodaji itd. To je bilo veliko povećanje broja zaposlenih u odnosu na posleratno vreme (1950. je bilo 380, a 1961. – 661 zaposlenih).⁷ U vreme Titove posete rukovodstvo „Politike“ se žalilo da zbog velikih investicionih ulaganja godinama nisu izdvajana značajnija sredstva u stambenu izgradnju, pa je krajem šezdesetih oko 250 zaposlenih bilo bez stana ili je živelo u teškim stambenim uslovima. Zato su počela ulaganja u izgradnju stanova i svake godine je građeno njih 50. Preduzeće nikada nije primalo dotacije i sva oprema i nova zgrada su stvoreni iz „sopstvene akumulacije“ i iz kredita koji su do kraja 1968. bili isplaćeni. Od 1961. do 1968. za nabavku nove opreme i izgradnju nove zgrade uloženo je 7.858.000.000 starih dinara. „Politika“ je imala sedam sopstvenih izdanja, a još dva lista je izdavala u saradnji sa drugim

⁶ *Борба*, 20. фебруар 1969, 6.

⁷ AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Informativni materijal.

kućama. Prosečan tiraž izdanja u 1968. bio je: *Politika* 273.500, *Ekspres politika* 98.000, *Ilustrovana politika* 312.000, *Politikin zabavnik* 130.000, *NIN* 97.000, *Tempo* 65.000 i *Bazar* 123.000 primeraka. U zajednici sa ljubljanskim „Delom“ izdavan je list *Auto*, a od početka 1969. sa Radio-televizijom Beograd list *RTV revija*.⁸

U Jugoslaviji je krajem šezdesetih bilo više od milion komunista, a bivši partijski list *Borba* je bio nerentabilan. To je bila osnovna misao sa kojom je Tito krenuo na proslavu „Borbe“. *Politika*, koja je pre rata imala građansku tradiciju, poslovala je dobro, a od „Borbinih“ izdanja najlošije je poslovaio list *Borba*, stari partijski list, koji je od 1954. bio list SSRNJ,⁹ a najbolje *Večernje novosti*. Zato je pre polaska na proslavu Tito tražio odgovore na pitanja o gubicima *Borbe*, zašto su u ovom listu plate bile niže nego u *Večernjim novostima* i zašto su novinari napuštali list. Iz tog razloga je deo razgovora u „Borbi“ bio posvećen problemima *Borbe*. Broz je smatrao za „defekt“ to što je od 1,1 miliona komunista list čitalo samo njih 30–40.000 i nije bio zadovoljan što list više nije bio organ SKJ, „komunistički, i dnevni teoretski, ideološko politički“.¹⁰

„Borba“ je 1960. zapošljavala 830 ljudi.¹¹ U NIP „Borba“ je 1969. bilo zaposleno 1.363 radnika u 17 radnih jedinica. Preduzeće je izdavalo 13 dnevnih i nedeljnih listova u prosečnom dnevnom tiražu od 535.000 primeraka. Prosečan dnevni tiraž *Borbe* u 1968. iznosio je 83.700 primeraka (54.000 na ćirilici). U odnosu na 1964. tiraž je bio skoro prepolovljen (163.000 primeraka u 1964). Od ostalih izdanja „Borbe“ najveći tiraž 1968. imale su *Večernje novosti* – oko 340.000 (1964. godine 255.000), a onda *TV Novosti* – 160.365, *Svet* – 145.307, *Kekec* – 128.483, *Sport* – 56.683, *Ekonom-ska politika* – 8.540 i *Filmske novosti* – 4.312. Zbog smanjenog tiraža i viso-

⁸ AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Informativni materijal; *Politika*, 25. 1. 1969, str 1.

⁹ Prvi broj *Borbe* je izašao 19. februara 1922, štampan je u maloj štampariji „Merkantile“ u Primorskoj ulici u Zagrebu. Od 1924. do 1926. izlazio je pod imenom *Radnička borba*. List je zabranjen za vreme šestojanuarske diktature i prestao je da izlazi. Više puta je zabranjivan, a urednici hapšeni. Samo u 1928. godini policija je zaplenila 52 broja. Zabranjen je u vreme šestojanuarske diktature i prestao je da izlazi 13. januara 1929. *Borba* ponovo izlazi u oktobru i novembru 1941. u Užicu, a uvodnik u prvom broju napisao je Tito. U užičkom periodu je izašlo 18 brojeva lista. Od oktobra 1942. štampan je u selu Drinićima, a poslednji broj je pripreman u februaru 1943. u dolini Rame. U ovom „drinićkom“ periodu štampano je 20 brojeva. *Borba* je obnovljena kao organ KPJ u oslobođenom Beogradu 1944. Od 22. marta 1948. u Zagrebu izlazi paralelno latinično izdanje, a od 9. juna 1954. je list SSRNJ. AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Informativni materijal; Милица Кисић, Бранка Булатовић, *Српска шtamма 1768–1995, историјско-библиографски преглед*, Београд 1996, 230.

¹⁰ AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Razgovor predsednika Tita sa novinarima „Borbe“.

¹¹ AJ, fond 507, SKJ/Va, Organizaciona komisija, k. VII/1-76, dokument 51.

kih troškova, iz godine u godinu su rasli gubici lista *Borba*: 293 miliona starih dinara u 1964, a 730 miliona starih dinara tokom 1968. Gubici su pokriveni dotacijama SSRNJ i unutrašnjim dotacijama preduzeća, ali je veliki deo gubitka ostajao nepokriven (1968. skoro polovina). Savezna konferencija SSRNJ je od 1968. nastojala da pronađe novu fizionomiju za list, jer je sve više gubio trku sa republičkim dnevnim političko-informativnim listovima. Sem *Borbe* sve ostale radne jedinice NIP „Borba“ su radile rentabilno. Najrentabilnije su bile *Večernje novosti* koje su ostvarivale čak 65% celokupne centralne akumulacije preduzeća. Prosečna primanja u NIP „Borba“ su iznosila 161.000 starih dinara, najviše u *Novostima* – 289.000, a najmanje u rotaciji – 128.000, dok su u *Borbi* bila ispod proseka – 156.000. Dok su u *Večernjim novostima* lični dohoci 1968. porasli za 13% u odnosu na 1967, jer su rasli i prihodi, lični dohoci u *Borbi* su smanjeni. U *Borbi* je radilo 135 radnika, bez pogona u Zagrebu. Među njima je bio 99 novinara (34 sa visokom, pet sa višom, 51 sa srednjom i devet sa nižom stručnom spremom). Za poslednje dve godine iz lista je otišlo 18 novinara, od kojih 10 u *Večernje novosti*, a primljeno je šest novih.¹²

Među zaposlenima u „Politici“ i „Borbi“ bio je veliki broj komunista. U „Politici“ je početkom 1960. godine svaki šesti zaposleni imao partijsku knjižicu (109 komunista među 606 zaposlenih). „Borba“ je bila još više komunistička: komunista je bilo 229 (27,5%). Posebno je novinarski deo ovih kuća bio partijski. Od 166 novinara „Politike“, komunista je bilo 61 ili 36,7%, dok je među 232 radnika tek svaki deseti bio komunista.¹³ Među 146 novinara „Borbe“ bilo je 66 onih sa partijskom knjižicom (45,2%). Posebno je vođeno računa o sastavu redakcije lista *Borba*, pa se već iz velikog broja komunista u ovoj redakciji moglo videti da se radilo o partijskom listu – komunisti su činili 75,8% njenog sastava: 47 od 62 članova. I među 20 stalnih dopisnika parijskog lista komunisti su bili dominantni – 80%.¹⁴

Partijski vrh i sam Josip Broz su krajem šezdesetih godina dosta pažnje i vremena posvećivali pisanju i položaju štampe u jugoslovenskom društvu. Vreme agitpropa je bilo prošlo, ali to nije značilo da se partijski vrh odricao kontrole nad medijima, samo što je umesto dirigovanja i komandovanja trebalo postaviti okvire u kojima bi štampa imala „autonomiju“. Da bi se to postiglo Izvršni komitet CK SKJ je vršio analizu pisanja

¹² AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Informativni materijal.

¹³ AJ, fond 507, SKJ/Va, Organizaciona komisija, k. VII/1-76, dokument 50, 1960–I–22.

¹⁴ AJ, fond 507, SKJ/Va, Organizaciona komisija, k. VII/1-76, dokument 51.

štampe, davao primedbe, usvajao predloge, pisani su posebni elaborati, a 15. januara 1968. održan je i konsultativni sastanak sa novinarima komunistima iz brojnih jugoslovenskih redakcija. Bio je posvećen pisanju štampe, a predsedavao mu je sekretar IK CK SKJ Mijalko Todorović.¹⁵ Koja su bila polazišta Partije u pogledu položaja štampe? U SK je postojala svest o tome da je vremenom, to jest „razvojem samoupravljanja“, promenjena uloga štampe. Iz partijskog ugla gledano, štampa je oslobođena administrativnih stega agitpropovskog dirigovanja i položaja transmisije, više nije bila servis političkih foruma i državnog aparata i produžena ruka agitpropa niti je svoju ulogu svodila samo na popularisanje mera koje je donosio politički vrh. Uočavano je da su mediji bili sve više okrenuti „masovno čitaocu, gledaocu, slušaocu“, da su težili da zadovolje njegova interesovanja i preokupacije. Umesto bezbojne kliširane, anemične i strogo oficijelne štampe, ona je postala informativnija i raznovrsnija, imala je sve više razmene i borbe mišljenja, kritike i polemike. Mada je Partija zaključivala da je takav trend odgovarao „prirodi, tokovima i pravcima razvoja našeg samoupravnog socijalističkog društva“, u njenom vrhu je bilo uočljivo veliko nezadovoljstvo načinom na koji je štampa izveštavala o aktuelnim pitanjima jugoslovenskog društva. Izvršni komitet SKJ je kritikovao „gubitak mere“, a to je značilo da su se pojavljivali i tekstovi u kojima su novinari u kritici loših pojava u društvu prelazili dozvoljenu granicu koja je formirana u elaboratima onih koji su sedeli u najvišim partijskim telima. Oni su procenjivali da je štampa postala prijemčiva za svaku vrstu kritike, da je otvarala vrata čak i „malograđanskoj histeriji“, a to je za njih bilo previše. Zato je Partija priznavala da je postojao raskorak između politike SK, sa jedne, i mnogih objavljenih tekstova, sa druge strane. Partija nije bila zadovoljna kako je štampa prikazivala „celinu društveno-ekonomskih, političkih i idejnih kretanja“ u periodu reforme, pa je deo štampe optužen da se trudio samo da otkriva neuralgične tačke, konfliktne situacije i negativnosti, da dramatiizuje stanje u zemlji, da svoje sadržaje prožima „visokom temperaturom“. Partija nije bila zadovoljna ni kako je štampa predstavljala suštinu socijalnih problema (nezaposlenost, položaj boraca, uslovi školovanja omladine, penzije itd.), jer je većina tekstova o ovim temama „alarmirala javnost, potencirala socijalnu nesigurnost i nemir raznih kategorija stanovništva“, a Partiji se nije sviđalo ni to što je bilo sve više tekstova o obustavama rada. Štampa je optužena da je načinom na koji je prikazivala socijalne probleme doprinosila „psihozi nestabilnosti“, čime je kod građana mogla da izazove „nevericu u ispravnost politike reforme i snagu samoupravnog sistema“. SKJ je postavljao granicu dozvoljene kritike tako da je želeo da ohrabri samo onu vrstu kritike koja je razotkrivala „suštinu i nosioce otpora reformi i samoupravljanju“, koja

¹⁵ AJ, fond 507/IV, SKJ, Izvršni komitet, IV/27a, Konsultativni sastanak..., Prilog 1.

je otkrivala korene nacionalističkih pojava, „svih vidova uzurpacije prava radnog čoveka, parazitizma, samovolje, korupcije, špekulacije“. Mada je postavljala restriktivne okvire za delovanje štampe, Partija je osuđivala i one političare i institucije koji se nisu mirili sa javnom kritikom, čak i onda kada je ona bila opravdana, pa su ograničavali javnost rada svojih ustanova i otežavali novinarima bavljenje svojim poslom. Njih je SK podsećao da više nije postojao samo „jedan centar društvene misli i političkog delovanja“, već da su i novinske redakcije bili značajni idejni i politički centri i „aktivne socijalističke tribine za razmenu mišljenja i iskustava“.¹⁶ Pogledi vrha Partije na ulogu štampe u jugoslovenskom društvu, na razliku između poželjnog i nepoželjnog pisanja, mogu se videti i iz referata o štampi koji je dostavljen Titu pred posetu „Političari“.¹⁷

Osnovna Titova zamerka novinarima, ponavljana u više prilika u drugoj polovini šezdesetih godina, bila je da štampa preuveličava probleme, a malo piše o pozitivnim pomacima jugoslovenskog društva. I razgovor sa novinarima „Politike“ Tito je otpočeo kritikom štampe („nekih listova“), koja je o negativnim stvarima pisala „odmah, ne čekajući šta će sud o tome kazati“, ne čekajući da se pokaže „da li je čovjek zbilja kriv ili nije kriv“,

¹⁶ AJ, fond 507/IV, SKJ, Izvršni komitet, IV/26, 26. sednica Izvršnog komiteta CK SKJ održana 19. decembra 1967, Prilog 3.

¹⁷ „Ipak, veoma prisutno i vruće pitanje među novinarima u štampi jeste i danas: imamo li dovoljno samostalnosti, da li su nam dostižne sve moguće informacije. Prisutna su i ekstremna gledišta, kao na primer: da je društvena situacija takva da se mi kolebamo između slobode i poslušnosti, te da se za nas postavlja pitanje da li ćemo biti potpuno slobodni od tekuće zvanične politike, foruma, institucija – ili ćemo biti poslušni, a onda nema samostalnosti i slobode štampe... Borba za dostupnost informacije i izvesna nužna samostalnost štampe je normalna, jer novinar kao društveni radnik hoće da bude svedok istine bez lakirovke, bez maske i bez laži... Sva raspoloženja i svi vetrovi koje struje kroz društvo, struje i kroz štampu... Mora se nastojati da novinar ne bude samo puki prenosilac niti svedok bez ideje, bez stava o „danas“ i „sutra“, novinar mora da obavlja svoj posao umešan u život do guše, a ne kao posmatrač sa strane. Ono o čemu se među novinarima dosta kritički raspravlja, jeste da mi još uvek o nekim stvarima informišemo naknadno kada se nametne neki manje ili više dramatičan događaj. Uzimaju se za primer događaji na Kosmetu i na univerzitetima. Najpre se izbegavaju i potkresuju informacije da se ne bi iznosile negativnosti, smatrajući da će ograničena informacija odigrati političku funkciju. A onda, najednput, za javnost iznenađenje. Preventivno potkresivanje informacija i zataškavanje problema može da pomaže da se oni koji su za to obavezni oslobode političkog delovanja i objašnjavanja stvari... Tzv. ozbiljnije listove još uvek opterećuju opsežni referati i govori koje donose u celini ili u vrlo detaljnim izvodima. Bio bi nužan napor da se oni plasiraju korisnije na propagandno spretniji način – kraće. Štampa se obično ponašala kao prosta transmisija... Štampa je i treba sve više da postane samostalna. Ali, ona je i sastavni deo ovoga društva i života... Ne može štampa biti slobodnija nego što je faktički slobodan naš građanin i radna organizacija. Teze o samostalnosti štampe, o njenoj samostalnoj ulozi, ne smeju da budu nikakav poligon za opoziciju, opozicionarenje“. AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Političari“, 6. II 1969, Informativni materijal.

posebno u poslednje dve godine u kojima je bilo dosta „raznih afera i aferica“. Pisanjem štampe o spoljnoj politici Tito je bio mnogo zadovoljniji, osim povodom događaja u Čehoslovačkoj, koji su bili „veoma osjetljivi“. Jugoslovenska osuda sovjetske intervencije za njega je bila zauzimanje principijelnog stava, ali je štampi zamerao što je posle toga „ulazila u sitnice“ i time ugrožavala odnose sa Istokom. Drugim rečima, štampi je sugerisano da „ne možemo biti veći Česi od Čeha“.¹⁸ Tito je štampi postavio okvire u kojima sme da se kreće: ona ne treba da se „zatvara u svoj uski krug, da se postavlja frontalno prema političarima i drugim odgovornim ljudima“, već da se informiše kod onih koji vode politiku zemlje i da kritikuje samo ono što je po njegovom mišljenju bilo za kritiku, a da mnogo više nego do tada ističe pozitivne primere u razvitku zemlje. Tito je i ovoga puta ono što mu je smetalo povezivao sa delovanjem „neprijatelja“ – takvo isticanje unutrašnjih teškoća i problema na stranicama domaće štampe koristili su oni „koji nam ne žele dobro“. O štampi je kritički govorio i u zdravici u „Politici“: „Ja ne bih ovde u zdravici da govorim o nedostacima naše štampe. Ja sam doduše kad sam pošao ovamo da nisam ovako umoran pošto dan za danom mnogo imam posla ja bih bio mnogo zubatiji nego što sam danas. To je mene prisililo da sam bio mnogo blaži, ovako. Ja nikad nisam sklon da dramatiziram stvari i ja mislim sve to se može postepeno ispraviti jednu stvar a to jest da i rukovodioci koji imamo odgovornost pred našim narodima mnoge stvari neću reći da ne grešimo ima i grešaka ali bih hteo s druge strane da nađemo zajednički jezik da naši novinari objektivno čim objektivnije prikažu stvarnost, ako budu objektivni to će biti ogromna pomoć nama svima koji nosimo taj teret na svojim leđima“.¹⁹

Kritike na račun štampe bile su samo uvod u mnogo ozbiljnije teme pokrenute prilikom ovih poseta. U razgovorima sa svojim domaćinima u „Politici“ Tito je govorio i o brojnim drugim pitanjima koja su tada bila aktuelna u svakodnevici jugoslovenske države, a od kojih su mnoga bila u središtu njegovih razgovora sa delegacijama republika održanim na Brionima pred Deveti kongres SKJ (sudbina fonda za nerazvijene, ekonomska situacija, pitanje penzijskog staža, kreditne politike, državnog kapitala, deviznog sistema, pitanje Kosova i Metohije itd.). Fond za nerazvijene treba da opstane, „da bude stabilniji, a ne da uvijek bude varijabilan“, istakao je

¹⁸ Д. Богетић, „Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968. године“, 1968 – *четрдесет година после*, зборник радова, уредник Радмила Радић, Београд 2008, 158.

¹⁹ *Полишка*, 7. фебруар 1969, 1, 2; АЈ, фонд 837, КРР, II-1/158, Посета НР „Politici“, 6. II 1969, Здравца у „Politici“.

Tito. Branio je princip „rotacije“ po kome su stariji kadrovi morali da napuste neke funkcije, ističući da je kod mlađih kadrova bilo više energije nego kod prethodnih. Iluzorno je bilo njegovo očekivanje da su „odnosi nacionalnosti u federaciji“ (sukobi između republika i republika i savezne vlade) rešeni novim skupštinskim sistemom, tj. Većem naroda, iz čega je zaključivao da SIV više neće morati da rešava sva sporna pitanja između pojedinih republika i između republika i federacije. U pogledu deviznog sistema tražio je da se preduzećima koja su orijentisana na izvoz („da devize dobiju oni koji ih stvaraju“) i onima kojima su devize potrebne za rekonstrukciju i modernizaciju omogućiti da lakše dođu do deviza i da se „uprosti to proketo administriranje da mora on za nekoliko hiljada dolara šetati šest meseci i dopisivati se amo-tamo, a kad dođe pri kraju već mu je to prošlo, ne može ništa ugovoriti vani“. Tražio je odlučnije sprovođenje integracije u privredi, upozorio da su integracioni procesi bili omeđeni republičkim granicama, protivio se „dupliranju i tripliranju naše investicione politike za izgradnju novih fabrika i to malih fabričica“ pa se zato protivio izgradnji malih rafinerija u Skoplju, Baru i Kopru, jer je „idiotarija“ praviti male rafinerije koje neće biti rentabilne. Izneo je svoje utiske i o drugim temama o kojima se govorilo – položaju banaka, koje nisu dovoljno povezane sa privredom, jer ne vode računa o rentabilnosti preduzeća, već samo daju kredite, sistemu planiranja, pitanju radnog staža potrebnog za odlazak u penziju. Dilemu da li u penziju ići sa 35 ili 40 godina radnog staža nazvao je „škakljivom“, upozorio na velike razlike po republikama, zahtevao da se to pitanje reši jedinstveno za celu zemlju, a ne na nivou svake republike. U Jugoslaviji je tada bilo 40 penzionera na 100 zaposlenih („60 procenata radi za ovih četrdeset“), ali je Tito upozorio da će kroz dve godine biti „pedeset, pedeset i onda će svaki radnik morati raditi za jednoga penzionera/???/“.²⁰

Na kraju razgovora Titu je postavljeno pitanje „šta ga ponekad čini nespokojnim i na šta najčešće misli“. U interpretaciji novinara *Politike*, on je u odgovoru izrazio želju da sve jugoslovenske republike „bez trzavica predstavljaju čvrstu, trajnu tvorevinu“ i radost što vidi da sve više ljudi u Jugoslaviji, i to raznih nacionalnosti, dolazi do saznanja da „jedini put za nas predstavlja zajednički život“.²¹ Ove Titove reči je francuski *Figaro* dva i po meseca kasnije citirao na sledeći način: „Više no bilo šta drugo, problem nacionalnosti ometa mi san“ i iskoristio ih kao šlagvort za duži članak o nacionalnim problemima u Jugoslaviji, sukobima između republika, napadima na saveznu vladu iz Slovenije i Hrvatske, problemima koje je izazivao

²⁰ AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Beograd, 6. II 1969; AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Razgovor predsednika Tita sa novinarima „Borbe“.

²¹ AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Beograd, 6. II 1969.

neravnomeran ekonomski razvitak republika, optužbama iz Slovenije („tako bliska Italiji i Austriji“) da su oni „krava muzara“ Jugoslavije, uz opasku autora da Slovenci pri tom zaboravljaju „da se njihov prosperitet velikim delom oslanja na to što su druge republike za njih pogodno tržište“. U članku je ukazano i na nacionalne probleme na Kosovu i Metohiji, šiptarski separatizam, iseljavanje Srba iz ove pokrajine; navedeno je da je savezna vlada u poslednjih dvadeset godina Šiptarima („ovim nemirnim građanima“) omogućila obrazovanje i počela da sprovodi industrijalizaciju, a sve to „podržavajući čvrstim policijskim režimom (koji je nesumnjivo imao razloga da bude vrlo budan!)“, da je posle pada Rankovića počela „decentralizacija propraćena novim slobodama“, da je albanskoj i turskoj manjini dozvoljeno isticanje nacionalnih zastava i slavljenje nacionalnih praznika matice, da „rezultate ovog prenatrpanog liberalizma nije trebalo dugo čekati“ i da su se oni pojavili u vidu demonstracija 1968.²²

U Titovim izlaganjima u „Politici“ i „Borbi“ upravo je „pitanje Kosova“, i uopšte nacionalno pitanje, dobilo veliki prostor. Po uobičajenom maniru kada je govorio o akutnom problemu u zemlji, Tito je građanima slao nerealno ohrabrujuće i optimističke poruke i kada je govorio o kosovsko-metohijskom pitanju. Iako je prošlo svega nekoliko meseci od albanskih demonstracija, Tito je bio zadovoljan stanjem u pokrajini.²³ Sve probleme na Kosovu i Metohiji je svodio na ekonomske, socijalne i klasne, pa je kao jedinu grešku video to što su u pokrajini prvo stvarani „kadrovi intelektualaca“ iz viših škola, dok je srednjih tehničkih kadrova bilo malo, a „upravo među intelektualnim kadrovima tamo je bilo najviše nezadovoljnika koji sanjaju o nečemu sasvim drugom, o republici, na primjer“. Insistirao je da se veća pažnja posveti Kosovu kao nerazvijenoj oblasti („tamo zaista ima vrlo mnogo siromaštva u nekim mjestima“). Bio je zadovoljan obimom investicija u Kosovo, ali ne i time što efekte tih investicija još nisu osetili građani, jer se nije investiralo u prerađivačku industriju za široku potrošnju gde bi se moglo zaposliti više Šiptara. Mada je bio protiv izbacivanja Srba i Crnogoraca kako bi se zapošljavali Šiptari tražio je da se ubuduće više zapošljavaju Šiptari, jer su činili većinu u pokrajini. Na Kosovu je video „klasnog neprijatelja, ali ne i albanski nacionalizam i separatizam, pa je očekivao da Šiptari koji su bili na rukovodećim mestima sami savladaju „jakog klasnog neprijatelja“ koji se oslanjao na nacionalnu bazu. I u „Politici“ i u „Borbi“ se osvrnuo na ključno pitanje – albanski zahtev za republikom.

²² AJ, f. 112, Tanjug, fascikla 651, Tanjug, Dnevni informativni bilten – Jugoslavija, 21. aprila 1969. u 20,00 časova.

²³ U jednom razgovoru sa delegacijom Saveza novinara, 17. juna 1969, čak je tvrdio da je bio veoma zadovoljan onim što je video na Kosovu i Metohiji kada je posetio pokrajinu 1967, pre svega zato što je „albanski živalj uključen u našu socijalističku zajednicu“. AJ, fond 837, KPR, II-2/408, Prijem delegacije Saveza novinara Jugoslavije, Brioni, 17. 06. 1969.

Kategorično je odbio samo mogućnost da na Kosovu bude tolerisana propaganda za „neko odcjepljenje“, stvaranje republike na Kosovu je označio za „besmislicu“ i istakao da se ne može razgovarati o pravu na republiku do otcepljenja i da će država po tom pitanju biti „odlučna“. Međutim, ta odlučnost je razvodnjavana njegovim nedefinisanim određivanjem do koje mere Albanci mogu da računaju na „ravnopravnost“, jer je tražio da se učini sve da oni budu ravnopravni „u odnosu na sve naše građane, prema drugim republikama“. U jednoj rečenici je tvrdio da će se država odlučno suprotstaviti zahtevu za republikom, a u drugoj je Albancima davao sva prava koja su imala i druge republike, uključujući i pravo na zastavu. Dakle, nisu mogli da dobiju republiku, ali jesu sva prava republika. Jedina svetinja u koju nije dao da se dira bio je jugoslovenski okvir, a unutar toga je Albancima sve dozvoljavao. Srbiju kao okvir u kome bi trebalo da Albanci ostvaruju svoja prava nije pominjao. Da bi ponudio rešenja za sporna pitanja, koristio je i paralelu sa Italijanima u Istri, ali je to činio neubedljivo i nevešto.²⁴

Za posete listovima i očekivane razgovore sa novinarima Josip Broz je dobijao unapred pitanja koja će mu biti postavljena, a saradnici su mu onda dostavljali materijale o tim temama. Direktor „Borbe“ Momi Markoviću je skrenuta pažnja da bi razgovor Tita sa novinarima *Borbe* pre svega trebalo da bude orijentisan na razmatranje problema jugoslovenske štampe

²⁴ Novinarima „Borbe“ je na sledeći način izneo svoj stav o kosovskom problemu: „Odlučni ćemo biti protiv tih tendencija koje se tamo pojavljuju o pitanju prava na Republiku, pitanje prava do otcepljenja itd. Tu mi nećemo diskutirati, tu ćemo biti odlučni. To ne može biti. Kosovo, Šiptari kojih tamo ima većina, to je autonomna pokrajina sa svim pravima kao što imaju druge republike unutra. No samo ne prema vani. I oni su deo jednoga samoupravljačkoga tela, a to je Jugoslavija. Nije više onaj stari princip da se ima pravo svaki narod svoje pravo do otcepljenja. Ali mi smo jedno jedinstveno tijelo proizvođača, samoupravljača na jednom novom principu, jedan čitav kolektiv. Čak i republike nemaju više ona... u našem sistemu prava, ne bi smele da imaju. Premda ja ne osporavam ja neću ići protiv lenjinskih postavki, jer ja sam isto tako bio... Ali već se stvara sama jedna drukčija formacija homogena koja je u čitavom tom predelu Balkana pa i Evrope pa i Istoka jedinstveni slučaj danas. I mi moramo tu cjelinu čuvati. I mi moramo otvoreno kazati. U našoj sredini samoupravljačkoj imate sva prava kao i svi drugi, nikakvog ocepjenja mi tu priznati ne možemo. Tu sam ja nešto rekao ovim drugovima kad su bili drugovi iz Srbije tamo kod mene. Nisam sve. Ja sam nešto i o zastavi rekao. Na tome neću sada jašiti. Ali smatram da smo mi od početka pogrešili što nismo išli na to da zastava bude zastava jedne nacionalnosti u sklopu Jugoslavije koja neće krnjiti suverenitet Jugoslavije. A ovakva zastava je zastava jedne druge države, krnji suverenitet. Mi imamo talijansku manjinu, ona je dođuše jako mala, ali ima talijansku zastavu sa petokrakom zvezdom, a to su još partizani talijanski tu zastavu sebi napravili. I ona nikome ne smeta u Istri tamo. I takva jedna zastava neće smetati ni Srbima, ni Crnogorcima. A Šiptari će imati svoju zastavu a biće neki amblem unutra gdje se vidi da je u sklopu Jugoslavije“. AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Beograd, 6. II 1969; AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Razgovor predsednika Tita sa novinarima „Borbe“.

i novinarstva. Tito je pred posetu „Borbi“ unapred dobio sedam pitanja. Ona su se ticala priprema za 9. kongres SKJ i njegovih sastanaka sa delegacijama republika, odnosa u federaciji, razgovora sa delegacijom sindikata, pisanja *Borbe*, odnosa sa SSSR-om posle invazije Čehoslovačke, izgleda za održavanje nove konferencije nesvrstanih u kontekstu krize na Bliskom istoku i promena u Beloj kući posle dolaska predsednika Niksona. Da bi odgovorio na ova pitanja za Tita je sastavljen „kratak“ podsetnik, u čijem je sastavljanju možda i sam učestvovao. Taj podsetnik je imao čak 12 strana.²⁵

Uprkos ovim pripremanjima, ono što je Tito govorio tokom svojih poseta često nije bilo za svačije uši. Stavovi koje je o spoljnoj politici i međunarodnoj situaciji izneo tokom razgovora u „Politici“, govoreći bez uvijanja, imali su za posledicu da njegov razgovor sa novinarima „Politike“ ne bude objavljen. Sam Tito je intervenisao da se njegove reči ne objave, jer je to što je rekao o međunarodnim odnosima bilo samo za internu upotrebu a ne za javnost.

Posle razgovora iz „Politike“ je u Kabinet Predsednika Republike stigla „verzija“ ovog razgovora, ali ona nije dobila odobrenje da bude objavljena u štampi. Jože Smole je sa Briona 9. februara obavestio Blažu Mandića iz Službe za štampu Generalnog sekretarijata Predsednika Republike da se Tito nije složio da se drugi deo njegovog izlaganja u „Politici“ (o spoljnoj politici) objavi u štampi, jer je on bio „isključivo za unutrašnje, interne potrebe“.

Smole je zahtevao da se „drugovima iz redakcije „Politike“ ponovo skrene pažnja da ne prepričavaju poverljive podatke o međunarodnim odnosima koje je Tito izneo u razgovoru sa novinarima prilikom posete „Politici“. Tražio je od Mandića da se i rukovodstvu RTV Beograd skrene pažnja da ne bi smeli da objave „film razgovora“, jer je to samo „dokumentarni materijal“ i tražio je da se taj film preda službi Generalnog sekretarijata, gde bi se stavio u arhivu. Mandić je postupio po direktivi i istog dana je razgovarao sa Zdravkom Vukovićem, Milojkom Drulovićem i Milivojevićem (verovatno je reč o Dragoljubu Milivojeviću Uči, zameniku glavnog urednika *Politike*) i još jednom ih upoznao sa ovom porukom. U štampi nije objavljena ni Titova zdravica održana u „Politici“.²⁶

Titove spoljnopolitičke opservacije su iznete samo pola godine posle sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj, u trenutku kada je evropska bezbednost mogla da bude ugrožena sa više strana, a to bi oslabilo i jugoslovensku poziciju. Tita su posebno brinuli manevri američke flote u Sredozemlju

²⁵ AJ, fond 837, KPR, II-1/159, Poseta „Borbi“, 19. II 1969, Razgovor predsednika Tita sa novinarima „Borbe“.

²⁶ AJ, fond 837, KPR, II-1/158, Poseta NIP „Politici“, 6. II 1969, Beograd, 6. II 1969; Zdravica u „Politici“; Razno.

i kriza na Bliskom istoku, a plašio se i sovjetskog prisustva na Mediteranu.²⁷ U takvoj situaciji je izneo utiske iz posete Rumuniji 1. i 2. februara 1969, koja je za jugoslovensku spoljnu politiku bila značajna zbog istovetnosti gledišta o pitanju evropske bezbednosti. Tito je razgovore sa rumunskim vrhom označio kao „vrlo iscrpne i vrlo iskrene“, kod Rumuna je video želju za saradnjom u raznim industrijskim granama i međusobne odnose označio kao „odlične“. Komentarišući dolazak Niksona na čelo SAD Tito je uočio da je on pre dolaska na vlast „pažljivo izučio međunarodnu konstalaciju“ i da je iz toga izvukao pouke, pa će se „fleksibilnije postaviti“. U odnosima SAD i SSSR-a zapazio je želju da se te države „na neki način dogovore“ jer su svesne da neće lako moći da pobede jedna drugu, ali je uočavao pojavu Kine kao „novog faktora“ koji se sve „fleksibilnije postavlja prema vani“, želeći da izađe iz „svojih zidova“. Kina je „izvor izvesne zabrinutosti za Sovjetski Savez“, jer će jednog dana postati „atomska velesila“, procenjivao je Tito. Za „najosetljiviji problem“ označio je Bliski istok gde „jednog dana može požar da bukne“. Tito se složio sa novinarima da su događaji u Čehoslovačkoj zaustavili proces popuštanja zategnutosti između Istoka i Zapada, ali je posebnu pažnju obratio Sredozemlju gde je došlo do koncentracije američke flote. I Italija i Francuska, sa kojima je Jugoslavija imala dobre odnose, tome se protive, Maroko takođe, „a nisu oduševljeni ni Alžir i Grčka“, smatrao je Tito.²⁸

²⁷ Љ. Димић, „Година 1968 – исходиште нове југословенске спољнополитичке оријентације“, 1968 – 40 година после, зборник радова, ур. Радмила Радић, Београд 2008, 339–375.

²⁸ АЈ, фонд 837, КРР, II-1/158, Посета НИР „Политици“, 6. II 1969, Београд, 6. II 1969.

Slobodan Selinić

JOSIP BROZ TITO IN *POLITIKA* AND *BORBA* NEWSPAPER AGENCIES
IN FEBRUARY 1969: ON THE KOSOVO AND METOHİJA,
INTERNATIONAL RELATIONS AND PRESS

Summary

When Yugoslav President Josip Broz Tito have visited Belgrade based newspaper and publishing houses „Politika“ and „Borba“ in February 1969, he took advantage to present some of his remarks on some of the most important problems of Yugoslav society and international relations within the interview with journalists. Talking about the internal situation in Yugoslavia, Tito's most important messages were concerned the Albanian “question“ in Kosovo and Metohija. He described the situation in province unrealistically optimistic, stating that all of the problems in this Serbian province are based in economic, social and class problems. On the actual Albanian requests for a new republic to be created in Kosovo, Tito was not determined and clear. He categorically refused the possibility that propaganda for secession of the Kosovo should be tolerated. The demands for creation of the republic of Kosovo Tito marked as „nonsense“, but he enabled the Albanians to have all the rights as other republics, including the right for the flag. Tito did not allowed that the framework of Yugoslavia should be changed, while the Serbia was not mentioned as a framework in which Albanians should exercise their rights. Tito's views on international relations showed that he was particularly worried about the maneuvers of the US fleet in the Mediterranean and the crisis in the Middle East. He expressed the impressions of the visit to Romania, which was significant for the Yugoslav foreign policy as the state sharing the same views on the issue of European security. Tito commented the appointment of the President Nixon as the man who „carefully learned the international constellation“ before the he came to power. He showed the belief that Nixon will be „more flexible“. Tito commented the emergence of China as the „new factor“ and assessed that this country was „a source of some concern for the Soviet Union“, since China will become a „nuclear superpower“ one day. For the „most sensitive issue“ among the international security issues Tito marked the Middle East where „one day a blaze can erupt.“